

2018 YILI MURAT (NORİK) HÖYÜK KAZI ÇALIŞMALARI: ÖN DEĞERLENDİRMELER

Archaeological Excavations at Murat (Norik) in 2018: A Preliminary Report

Abdulkadir ÖZDEMİR¹   **Ziya KILINÇ²**   **Yusuf AĞTAŞ³**
Ergül DEMİR⁴   **Mikail TOFUR⁵**   **Bilal AYDIN⁶**
Ercan KAN⁷

Geliş Tarihi: 15.10.2018/Kabul Tarihi: 01.11.2018

Öz

Bu çalışma Bingöl İli Solhan İlçesi Murat köyü sınırları içerisinde yer alan, Murat Nehri kenarındaki Murat (Norik) Höyük'te 2018 yılında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında elde edilen bulgularla ilgili bir ön değerlendirmedir. Murat nehrinin menderes yaptığı kenarında yer alan bu yerleşimde yapılan kazılarda Orta Demir Çağı'na ait buluntulara rastlanılmıştır. Yerleşimde tespit edilen tek kültür tabakası içerisinde mimari olarak bir kale yapısına ait temel kalıntıları ve bu yapıyla bağlantılı çeşitli küçük buluntulara ait örnekler ele geçmiştir. Burada yapılan kurtarma kazılarında ele geçen buluntular arasında seramikler Urartu dönemi seramiklerinin taşra versiyonları iken diğer ele geçen camdan yılan başlı bileklik; iğne, bileklik, küpe, fibula ve kemer parçası gibi bronz objeler dönemin önde gelen Urartu merkezlerinden gelen örneklerin karakteristik özelliklerini yansıtır. Bingöl'ün ilk sistemli arkeolojik kazısı olma özelliği gösteren Murat (Norik) Höyük'te yapılan kurtarma kazıları, MÖ 1. binyılın ilk yarısında Doğu Anadolu Bölgesi'ni egemenliği altına alan Urartu Krallığı'na ait verilere yeni katkılar sunacağı açıktır.

Anahtar Kelimeler: *Orta Demir Çağı, Urartu, Kale, Doğu Anadolu, Bingöl, Murat Köyü.*

Abstract

This study aims to introduce the preliminary results of the rescue excavations conducted at Murat (Norik) Höyük, located on the edge of Murat River. The mound

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bilimsel Danışman, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Elazığ. E-posta: aozdemir@firat.edu.tr

² Kazı Başkanı, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi Müdürü.

³ Müze Araştırmacısı, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi.

⁴ Arkeolog, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi.

⁵ Arkeolog, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi.

⁶ Arkeolog, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi.

⁷ Arkeolog, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Fırat Üniversitesi Müh. Kampüsü, Elazığ.

is situated south of the modern village of Murat in the Solhan town of Bingöl city in Eastern Anatolia. The excavations conducted in 2018 yielded diagnostic finds mainly representing the Middle Iron Age. A single cultural level identified at the mound yielded the foundations of what appear to be a fortress. This cultural layer rich in small finds clearly belongs to the architectural remains of a fortress. The pottery assemblage recovered from the excavations represent the local versions of the typical Urartian pottery, while snake-headed glass bracelet and bronze objects such as needles, bracelets, earrings, fibula and belts display characteristic features of comparable finds known to us from major excavated Urartian sites. The rescue excavations carried out Murat (Norik) Höyük, which has been the first systematic archaeological excavation conducted in the area Bingöl, are hoped to contribute much to our general understanding of the Urartian presence in this part of eastern Anatolia during the early first millennium BC.

Keywords: *The Middle Iron Age, Urartu, Fortress, East Anatolia, Bingöl, Murat Village.*

Giriş

Murat (Norik) Höyük yerleşmesi, Doğu Anadolu bölgesinde, Yukarı Fırat Bölümü'nün Bingöl ili Solhan ilçesine bağlı Murat Köyünün 230 m. güneyinde, Murat nehri kıyısında yer almaktadır (Resim-1/2). İsmi içinde bulunduğu köyden alan yerleşme, denizden +1098 m. yükseklikte, doğu-batı uzantılı 135 x 85 m. büyüklüğünde ve 18 m. yükseklikte oval formlu olup, doğal bir tepenin üzerine kurulmuştur.

Murat (Norik) Höyük olarak tescillenen yerleşimin yapılan arkeolojik kazılar sonucunda, direk ana kaya üzerindeki zemine oturtulmuş ve tek kültür katmanı ile temsil edilen bir kale yerleşimi olduğu anlaşılmıştır.

Bingöl Havzası/Ovası ve çevresi Orta Pliyosen sonlarında belirilmiş, Üst Pliyosen sonlarında ortaya çıkmış ve Pleistosen dönemin sonlarına doğru ise günümüzdeki şeklini almıştır (Tonbul 1990: 340). Bingöl, Murat ve kollarının fazlaca gömülmediği bir plato görünümündedir (Yücel 1987: 144). Zaman içerisinde gerçekleşen jeomorfolojik olaylarla Murat nehrinin yatağına az gömüldüğü anlaşılmaktadır. Holosen dönemde Murat nehri yer yer menderesler çizerek vadi tabanlarını ova yüzeyinden 50 ile 150 m. arasında değişen derinlikte yardığı belirlenmiştir (Tonbul 1990: 344). Akarsuların aşındırma ve biriktirme faaliyetleri topografyanın şekillenmesinin yanı sıra prehistorik dönemlerde yer seçiminde de etkin rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yüksek dağların derin vadilerinden akan ve debisi oldukça yüksek olan Murat nehri, menderes yaptığı ve sığılaştığı bir alanın Demir Çağı'nda yerleşim alanı olarak seçilmesinde coğrafyanın büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Murat Nehri kenarındaki yerleşim stratejik bir konuma sahiptir (Resim-3).

Yerleşmenin de içinde yer aldığı yöredeki vadi tabanları ana akarsular ve bunlara bağlı yan kolların taşkın ve millenme alanları olduğundan dolayı kum adaları ve terk edilmiş menderesler vd. gibi biriktirme alanlarına bölgede sıklıkla rastlanılmaktadır (Tonbul 1990: 344). Özellikle Murat (Norik) Höyük yerleşmesinin 50 m. güneybatısında yer alan Norik-II Höyüğü'nün Murat nehri ve Alak deresinin birleştiği alanda yer alması ve nehrin menderes yaptığı ve biriktirmenin fazla olduğu alanda oluşan kum adasının prehistorik insanlar tarafından yerleşim yeri olarak seçildiği ve kullanıldığı yapılan sondaj çalışmaları sonucu tespit edilmiştir.

Yerleşme, köy yerleşiminin yakınında kalması ve hemen yanından demiryolu ve karayolu geçmesi sebebiyle çok tahribata uğramıştır. Yakın zamana kadar yerleşimin üzerinde modern bir yapı bulunmaktaydı. Yerleşmenin batısından ve kuzeyinden de geçen demiryolu ağının inşası sırasında, sorumlu mühendis tarafından, yerleşme üzerine bir ev inşa edilmiştir. Bu evin inşası yerleşmeye zarar vermiştir. Güneyinden geçen karayolu çalışmaları sırasında yerleşmenin güney etekleri de tahrip olmuştur. Ayrıca yerleşmenin üzerinde bir bayrak direği yer almaktaydı. En büyük tahribat ise yerleşmenin doğusunda ve batısında olmuştur. Bu alanlardan yol yapım çalışmaları için iş makineleri ile toprak alınmıştır. Buradan oluşan kesitte yerleşmenin ana kaya üzerine oturan oval görünümlü doğal bir tepe üzerinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Murat (Norik) Höyüğü 2018 Yılı Kazı Çalışmaları

Murat (Norik) Höyük'te arkeolojik araştırmalar 2018 yılında başlamıştır. Kazı yöntemi olarak Plankare Sistemi tercih edilmiştir. Kazıya başlamadan önce yerleşme plankare sistemine göre, 10x10 metrelik karelere bölünmüş ve bu sisteme göre tek tabaka olduğu tespit edilen yerleşmenin mimarisi bir bütün olarak ortaya çıkarılmıştır. Yüzey toprağının hemen 10 cm altında, modern bir evin temel kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı aynı zamanda höyüğün 50-100 yıl önceki yüksekliği hakkında bilgi vermektedir. Yöre halkı ile yaptığımız konuşmalarda evin inşası sırasından yerleşmenin yüzeyinin düzlendiği ve yapının inşası için yaklaşık 50 cm ile 1m. arası temel kazıldığı belirtilmiştir. Bu yüzden de yerleşmenin yüzeyini yaklaşık yüzyıl önce 2 m. daha yüksekte düşünmek gerekir.

Yerleşmenin üzerindeki modern yapı kaldırıldıktan sonra Orta Demir Çağı'na ait temel kalınlıkları 1.5-2.5 m. arasında değişen savunma yapısı ortaya çıkarılmıştır (Resim-4). Ana kaya üzerine oturan bu yapının temel taşları çamur harç ile tutturulmuştur. Fonksiyon olarak yapının, güneybatısında asıl yerleşmenin yer aldığı Norik-II Höyüğü ile birlikte düşünüldüğünde (Resim-3), höyüğün stratejik konumunu da göz önünde bulundurularak, buranın savunma amaçlı bir kale olarak kullanılmış olabileceği

düşünülmektedir. Bu mimari yapı direk ana kaya üzerindeki zemine oturtulmuş ve tek kültür katmanı ile temsil edilmektedir. Bu kültür katmanı ise Orta Demir Çağı/Urartu Krallığı'na tarihlendirilmektedir.

İlk verilere göre doğal bir tepe üzerinde yer alan kaleye ait mimari kalıntılar taş temel üzerine kerpiç üst yapıdan oluşmaktadır. Üst bölüm kerpiç olduğu için günümüze dair çok az veri ele geçmiştir. Yapının kuzeydoğu-güneybatı uzantılı karşılıklı uzanan 1.5- 2.5 m. arası değişen kalınlıktaki sur duvarlarının belirli aralıklara dışarıdan payelerle desteklendiği tespit edilmiştir. Kalenin kalın duvarları içerisinde geniş bir orta avlu ve avlunun karşılıklı her iki yan tarafında günlük kullanıma ait küçük odalar yer almaktadır. Yapının içerisinde ve dışarısında her hangi bir süslemeye ait bir iz ele geçmemiştir. Sadece avluda bir adet taş sütun kaidesi ortaya çıkartılmıştır. Kale içerisinde yer alan ve farklı işlevlerde kullanılan küçük mekânların bölme duvarları ile birbirinden ayrıldığı görülmüştür. Bu duvarlardan bazılarının yüzeyinde çamur sıva kalıntıları tespit edilmiştir (Resim-5). Yüksek bir ısıya maruz kalarak günümüze kadar ulaşan çamurdan sıva kalıntılarının kırmızı bir renk aldığı ve günümüze kadar geldiği anlaşılmaktadır. Kalenin özellikle kuzeyindeki kuzeydoğu-güneybatı uzantılı sur duvarının kuzey kısmında çok sayıda duvardan yıkılmış döküntü taşlar tespit edilmiştir. Herhangi bir yangın veya saldırı kalıntısına rastlanmadığından ötürü yıkıntı muhtemelen bir deprem sonucunda oluşmuştur.

Prehistorik dönemlerden itibaren içinde yaşayanların temel ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde oluşturulan mekânların taşınmaz mekân içi öğeleri arasında yer alan ocak, fırın, seki, silo vb. alanları mekân sakinlerinin kullanım önceliğine göre hane içinde konumlandırılmıştır. Bu bağlamda kalenin doğu ve batı taraflarındaki mekânların daha çok askerlerin günlük ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Kalenin geniş üstü açık olan orta kısmı ise avlu olarak kullanılmıştır. Kalenin tahrip edilmiş batı kısmında, kaledeki askerlerin günlük ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ekmek yapımında kullanılan bir adet pişmiş toprak hamur teknesi ve ekmek pişirmede kullanılan bir adet pişmiş toprak tandır *in situ* bir şekilde ele geçmiştir (Resim-6). Kalenin doğu kısmında, avlu ile mutfak olarak kullanıldığı düşünülen mekâna 1 m. genişliğindeki bir kapı boşluğundan girilir. Mekânın içinde bir adet pişmiş toprak ocak ile etrafında yoğun bir kül dolusu tespit edilmesi, ocağın hemen yanı başında alt öğütme taşının bulunması ve mekânın tabanında *in situ* olarak günlük kullanıma ait çanak çömlekler ele geçmesi (Resim-7) ve mekânın boyutları da göz önüne alındığında buranın mutfak olarak kullanılmış olabileceği düşünülmüştür.

Kalenin iş makineleri ile tahrip edilen batı kısmında yapılan çalışmalarda, oldukça tahrip edilmiş dörtgen forma sahip bir mekân ortaya çıkarılmıştır (Resim-8). Mekânın ana kaya oyularak özenle inşa edildiği, kayaların üzerinde tespit edilen taşçı aletlerine ait izlerden anlaşılmaktadır. Yaklaşık 5.20x4.20 boyutlarında olan mekânın tüf karışımı volkanik bir kayaç olan *İgnimbirit* taşından düzgün yüzeyli kesme taşlarla inşa edilmiş bir mezar odası olduğu düşünülmektedir. Mezar odasının girişi batıda olup büyük bir kısmı tahrip olmuş diğer yan duvarlarının ise temel seviyesinde birkaç taş sırası korunarak günümüze ulaşmıştır. Mezar odasından sadece batısında karbonize olmuş ahşap parçaları ve güneydoğu köşesinde Urartu dönemi bronz işçiliği gösteren kemer parçaları ele geçmiştir. Bitki motifleri ile bezendiği anlaşılan kemerin üstte ve altta konturları bellidir ve düzenli aralıklarla delikler bulunmaktadır. Mezar odasının yer aldığı alan, yöre halkı ile yaptığımız konuşmalarda yakın dönemde iş makineleri ile toprak alımı sırasında aşırı bir tahribata uğradığı anlaşılmıştır. Kazı çalışmaları sırasında da karşılaşılan güncel buluntular bu durumu kanıtlamıştır.

“Kırmızı perdeli Urartu seramiği” olarak adlandırılan Urartu dönemi çanak çömleklerinin, krallığın merkezi olan Van Gölü Havzası’ndan uzaklaştıkça kalitesinin düştüğü bilinmektedir. Merkezin dışında muhtemelen daha taşra, fakir halk veya Urartulu olmayan farklı yöre halklarının bu tür seramiği daha az kullandıkları ve malların kalitesi açısından çok farklı olduğu anlaşılmıştır (Çilingiroğlu 1997: 134). Murat (Norik) Höyük yerleşmesinde ise genelde açık formların görüldüğü çanak çömlekçiliğin kalite açısından çok farklı olduğu görülmüştür. Bu bağlamda yerleşmede siyahımsı, grimsi, devetüyü ve kahverenginin koyu ve açık tonlarında değişen hamur renklerine sahip kaplar ele geçmiştir. Kaplar, orta ve kaba nitelikte hamur ve içerisinde ince orta ve iri boyutta taşçık katkılı olup, iyi veya orta derecede pişmiş ve kalın cidarlıdır. Yüksek ve orta derecedeki ısıda tam pişmiş veya gri özlü pişmiştir. Kapların yüzeyi düzgün yüzeyli olup, el yapımı kaplarda kaliteli perdeli uygulanmış ve genelde astar renginde sıvazlama yapılmıştır. Bunlara ek olarak az sayıda kırmızı astarlı sermikte ele geçmiştir. Genel olarak elde ve çarkta biçimlendirilen kapların, Doğu Anadolu MÖ 1. binyıl geleneğiyle benzer özellikler sergiledikleri tespit edilmiştir.

En yaygın formlar arasında içe ve dışa çekik dudaklı geniş ağızlı, dibe doğru daralan düz dipli yayvan, derin veya halka dipli çanaklar; geniş veya dışa çekik ağızlı, bazen kalın dudaklı, iç bükey boyunlu veya kısa boyunlu, bazen keskin omurgalı, şişkin gövdeli, dibe doğru daralan oval veya düz dipli çömlekler; geniş ağızlı veya hafif içe dönük ağızlı, basit dudaklı, dibe doğru hafif daralan düz dipli kâseler; hafif içe dönük veya dışa çekik basit ağızlı, basit dudaklı, ağızdan dibe doğru daralan, yuvarlak, oval veya düz

dipli minyatür kaplar görülmektedir. Ayrıca şişkin gövdeli, dibe doğru daralan küçük düz dipli kulplu testi; geniş ağızlı, dibe doğru daralan düz dipli bardak ve hafif dışa çekik ağızlı, hafif şişkin gövdeli aşağı doğru daralan düz dipli, dikey kulplu maşrapa ve basit düz ağızlı huni boyunlu çanak da görülen formlar arasındadır. Bezeme genellikle yoktur ama az da olsa çanaklarda dudak kısımlarında tek sıra yiv, çömleklerde boyundan omuza geçişte veya boyun bitiminde kabartmalı oluk bezeme görülmektedir. Çanak çömlekler üzerinde genelde dikey ve yatay kuşaklar görülür.

Çanak çömleklerin yanı sıra, üstü bezemeli veya bezemesiz yuvarlak formu tutamaklı kapaklar, bikonik, konik ve yarımküre biçimli ağırşaklar, bikonik biçimli tezgâh ağırlıkları ele geçen diğer pişmiş toprak buluntular arasında yer almaktadır. Kaleden ele geçen diğer buluntular arasında öğütme taşları, çakmaktaşları, camdan gövdesi spiral bezeli uç kısmı yılan başlı bileklik ve boncuk yanı sıra, bronz eserlerden iğne, küpe, bileklik, çivi, fibula ve kemer parçaları yer almaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Murat (Norik) Höyük yerleşmesi, mimarisi, seramikleri ve bronz eserlerinin form, biçim, bezeme, bronz işçiliği, inşa tekniği gibi belirgin özelliklerinden dolayı yaklaşık olarak MÖ 1. binyılın ilk yarısına, Orta Demir Çağı/Urartu Krallığı'na tarihlendirilmektedir. Yerleşmenin tam olarak Orta Demir Çağı'nın hangi alt dönemine yerleşmesi gerektiği sorusu yerleşimden alınan karbon örneklerinin Yaş Tarihlemesi yapıldıktan sonra daha da netleşecektir. Doğal bir tepe üzerinde yer alan yerleşme, aslında üzerindeki tek kültür katmanı ile temsil edilen savunma amaçlı inşa edilmiş kale yapısından ibarettir.

Kale'nin doğu kısmında yoğun bir kül dolgusu içerisinde Orta Demir Çağı özelliği gösteren seramikler mekânın tabanı üzerinden *in situ* olarak ele geçmiştir. Bu seramik formlarının ve kaledeki diğer ele geçen bronz eserlerin benzerlerine Urartu Krallığı hakimiyetinde olan bütün Doğu Anadolu coğrafyasında rastlandığı görülmektedir. Bununla birlikte Urartu Krallığının merkezinden uzaklaştıkça daha taşra, fakir halk veya Urartulu olmayan farklı yöre halklarının kullandıkları malların kalitesi açısından çok farklı olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda kalede ele geçen buluntulardan; camdan gövdesi spiral bezeli uç kısmı yılan başlı bileklik, bronz eserlerden iğne, küpe, bileklik, fibula ve kemer parçalarının Doğu Anadolu'da çok sık karşılaşılan tipik bir Urartu işçiliğine ait olduğu anlaşılmış olup, işçilik kalitesinin düşük olduğu gözlemlenmiştir. Urartu Krallığı çok gelişmiş bir bronz endüstrisine sahip olduğu ve farklı coğrafyalara üretim fazlası bronz eserleri gönderdiği bilinmektedir (Belli 2004: 39). Özellikle Urartu kemerleri üzerine araştırma

yapan bilim insanları tarafından, kemerlerin üzerindeki tasvirlerin stil gelişimine göre, süsleme unsurları ve sahnelere göre, benzer sahnelerin olduğu yazıtlı eserlere göre veya genişliklerine göre MÖ 8. ile 7. yüzyıllar arasında tarihleme yapıldığı anlaşılmaktadır (Akurgal 1968; Kellner 1991; Çilingiroğlu 1997; Çavuşoğlu 2002). Kalenin batı kısmındaki mezar odasından ele geçen bronz levhaların tipik Urartu bronz işçiliğini yansıtan bir kemer parçası olduğu anlaşılmıştır. Bitki motifleri ile bezendiği anlaşılan kemerin üstte ve altta konturları bellidir ve düzenli aralıklarla delikler bulunmaktadır. Urartu kemerlerinin arka yüzlerinin deri ile kaplandığı, uzun ve yan kenarları boyunca açılmış deliklerle kemere tutturulduğu bilinmektedir (Çilingiroğlu 1997: 122; Çavuşoğlu 2002). Ele geçen kemer parçalarının üzerlerini kaplayan korozyon tabakası, tahribat ve küçük parçalar olmasından dolayı benzer örneklerle karşılaştırma ve tarihleme imkânı vermemektedir.

Urartular, MÖ 1. binyılın ilk yarısında, Van Havzası'nın bulunduğu bölgede merkezi bir krallık sistemi kuran, başkenti Van Kalesi/Tuşpa olan, Doğu Anadolu, Kafkas ötesi ve Kuzeybatı İran bölgeleri gibi geniş bir coğrafyada egemenliğini sürdürdüğü bilinmektedir (Belli 2004; Köroğlu 2011; Konyar 2018). Bu dönem özellikle Van bölgesi ve çevresinden iyi bilinmektedir. MÖ 1. binyılın ilk yarısına ait Bingöl'de ise yapılmış herhangi bir arkeolojik kazı bulunmamaktadır. Bu bölge hakkında daha çok V. Sevin'in 1985-1987 yılları arasında gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmalarından bilgi edinilmektedir (Sevin 1987; 1988; 1989). 2018 yılı Murat (Norik) Höyük kurtarma kazısında ortaya çıkarılan bu mimari yapı ve buluntular değerlendirildiğinde, buranın şimdilik Urartu Dönemine ait bir taşra özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır. Bingöl'ün ilk sistemli arkeolojik kazısı olma özelliği gösteren Murat (Norik) Höyük kurtarma kazıları, bölgenin tarihsel gelişimine katkı sunacağı, özellikle 2019 yılı Norik-II Höyüğünde yapılacak olan kurtarma kazıları neticesinde ise Bingöl bölgesinin Urartu Dönemi hakkında daha detaylı bilgiler elde edileceği hedeflenmektedir.

Teşekkür

Murat (Norik) Höyük kurtarma kazılarına gerekli izinleri verdiklerinden ötürü T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığına, Elazığ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne ve Elazığ Müzesi Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz. Ayrıca kurtarma kazısının finansörlüğünü yapan Kalehan Genç Enerji Üretim A.Ş. 'ye teşekkür ederiz. Kazıya her türlü görüş ve önerileri ile katkıda bulunan Bilimsel Danışmanlarımızdan Prof. Dr. Rafet Çavuşoğlu'na, Dr. Öğr. Üyesi Hanifi Biber'e ve Doç. Dr. Hakan Yılmaz'a teşekkürü bir borç biliriz. Kurtarma kazılarında çalışan uzman ekip üyelerimizden Arkeolog Mehmet Turan'a büyük bir özveri ile çalışarak arazide gerekli dokümantasyonu sağlamasından ve höyüğün küçük buluntu ve mimari çizimlerini yapmasından

dolayı teşekkürü bir borç biliriz. Ayrıca Arkeolog uzman ekip üyelerimizden İsmail Çağal'a, Oktay Ok'a ve Döndü Gül'e teşekkür ederiz.

Kaynakça

Akurgal, Ekrem. *Urartaische und Altiranische Kunstzentren*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1968.

Belli, Oktay. *Anadolu'da Kalay ve Bronzun Tarihi*, İstanbul, 2004.

Çavuşoğlu, Rafet. *Urartu Kemerleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2002, Erzurum Atatürk Üniversitesi.

Çilingiroğlu, Altan. *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, İzmir, 1997.

Kellner, H. J. "Grouping and Dating of Bronze Belts", *Urartu A Metalworking Center in The First Millenium B.C.E*, R. Merhav (ed.), Tell Aviv: Sabinsky Prees Ltd. 1991, 142-161.

Konyar, Erkan. *Yüksek Yaylanın Başkenti Van-Tuşpa*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2018.

Koroğlu Kemalettin, "Urartu: Krallık ve Aşiretler", *Urartu Doğuda Değişim*, K. Koroğlu ve E. Konyar (derl.), İstanbul, 2011, 12-53.

Sevin, Veli. "Malatya-Elazığ-Bingöl İlleri Yüzey araştırması 1985", IV. AST, 1987, 279-300.

Sevin, Veli. "Elazığ-Tunceli-Bingöl İlleri Yüzey araştırması 1985", V. AST, 1988, 1-44.

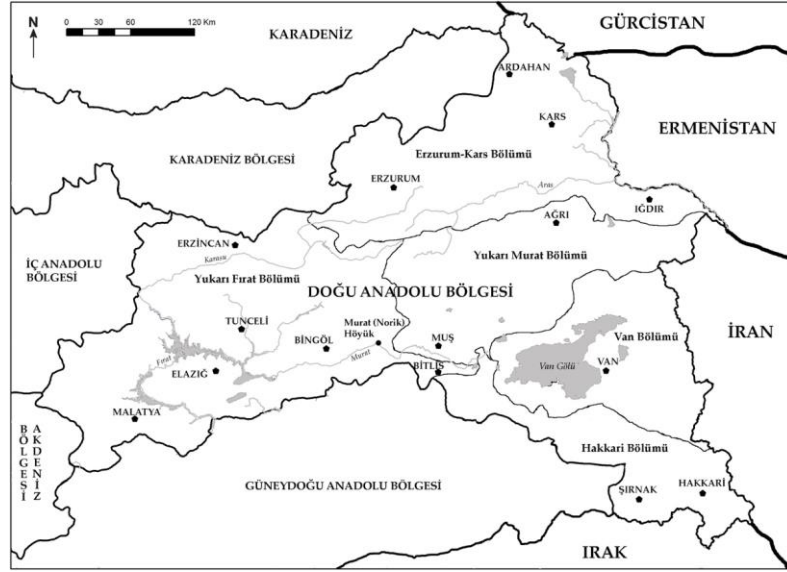
Sevin, Veli. "Elazığ-Bingöl Yüzey araştırması 1985", VI. AST, 1989, 451-500.

Tonbul, Saadettin. "Bingöl Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi ve Gelişimi", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi* Cilt 2, Sayı 2, 1990, 329-352.

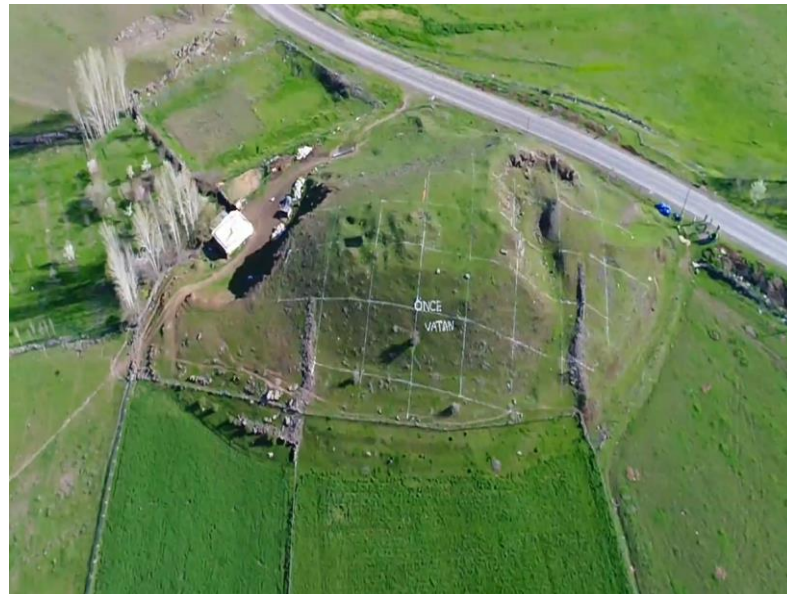
Yücel, Talip. *Türkiye Coğrafyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 68, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1987.

RESİMLER

Resim-1: Doğu Anadolu bölgesi Yukarı Fırat Bölümü içerisindeki Murat (Norik) Höyüğünün konumu (Çizim: A. Özdemir).

Resim-2: Murat (Norik) Höyüğün kuzeyden kazı öncesi genel görünümü (Kaynak: Norik Höyük kazısı fotoğraf arşivi).

Resim-3: Murat Nehri kenarındaki Murat (Norik) Höyüğü (önde) ve Norik-II Höyüğü (sol tarafta) havadan genel görünümü (Kaynak: Norik Höyük kazısı fotoğraf arşivi).

Resim-4: Murat (Norik) Höyüğü'nün kazı sonrası havadan genel görünümü (Kaynak: Norik Höyük kazısı fotoğraf arşivi).

Resim-5: E9 açması, E9/003/D numaralı duvarın güney yüzeyindeki yanmış çamur sıva kalıntısı. (Kaynak: Norik Höyük kazısı fotoğraf arşivi).

Resim-6: E6 açması, *in situ* olarak ele geçen pişmiş toprak hamur teknesi (solda), G6 açması, *in situ* olarak ele geçen pişmiş toprak tandır (sağda), (Kaynak: Norik Höyük kazısı fotoğraf arşivi).

Resim-7: E8 açması, Mekânın tabanında *in situ* olarak ele geçen günlük kullanıma ait kaplar (Kaynak: Norik Höyük kazısı fotoğraf arşivi).

Resim-8: Murat (Norik) Höyüğü G4 açması, açığa çıkarılan mezar odasının havadan görünümü (Kaynak: Norik Höyük kazısı fotoğraf arşivi).